

тұсаудай ғана қысқа күні жаңа ғана көтерілген еді, енді, эне, батып барады. Дала мелшиіп, мәңгі өлі күйге енгендей сарынсыз жатыр. Түндегі итше ұлыған алақаншық боран жаңа ғана толас тауып, сап болған. Шабынған Бура ақ кебінді айқара жамылып, көсіле түсіп жатқан даладан қыбыр еткен жан іздеді. Құныға, көзін қарықтыра ұзақ іздеді. Таппады. Шаптығып жер тарпыды. Боздайын деп еді, көмейі көбікке толып, үнін шығара алмады. Жылайын деп еді, тулақтай көні кеуіп қалған көз жанары шыланған жоқ. Өлейін-ақ деп еді, көпті көрген көмпіс сірне жан көнбеді. Енді қайтпек? Енді қайда бармақ? Ауылға ма? Құдай көрсетпесін... Ақбастай атып тастар. Атып тастар... Бу-бу... бу-бу... Енді қайтпек – гу-гу... гу-гу... гу –паровоздың ышқына боздаған даусын құлағы шалды. Бірақ оны поезд деп ойлаған жоқ. Әйтеуір, дауыс шығады ғой. Таныс дауыс өзі. Бура солай беттеді» [2,196].

Аудармасы:

«Не по себе было Буре. Все чаще и чаще раздавалось его «Бу! Бу!» Казалось, только занялся рассвет куцего зимнего дня, глядь уже и к вечеру клонится время. Неподвижная, мертвая степь, безжизненная равнина. Всю ночь вывшая волчицей метель унялась наконец. А Бура все ищет какое –нибудь живое существо. Подолгу всматривается он в даль, обманчивую и безнадежную. До боли в глазах всматривается. Хотел он зареветь от отчаяния, но рот его был полон горькой слюны. Хотелось заплакать ему, да не было слез. Хотел умереть, да что-то не торопилась смерть. Что делать? Куда идти? В

аул? Не приведи господь! Его там пристрелят, как Акбаса. А такой смерти он не заслужил. «Бу-бу-бу-бу!».

– У-у-у-у! – пронзительно откликнулся паровоз. Встрепенулся

Бура. Он не знал, что идет поезд. Голос! Он услышал голос! Древняя память подсказала ему, что он уже слышал его в прошлом» [3,476].

Осындағы экспрессивті даралықты айқындап тұрған «іздеді», «деп еді» сөзінің қайталануы аудармада көрінбеген. Бұл жайт бір ғана үзіндіге қатысты емес. Шығармадағы осындай ерекше жүк артып тұрған қайталамалардың бәрі дерлік аудармада өз көрінісін таппай автордың стилінің өз дәрежесінде жеткізілмеуіне септігін тигізген.

Бұл айтылғандардың барлығы аударманың түпнұсқадан көп төмен шығуына септігін тигізген. Түпнұсқа мен аударманың эстетикалық жағынан сәйкестігі көркем аударманың өзекті мәселесі болып қала береді. Бұл мәселені шешу үшін аудару барысында сөзбе-сөзділіктен, мәтін қысқартушылықтан немесе асыра сілтеушіліктен аулақ болуды аудармашының үнемі есте ұстағаны жөн деп ойлаймыз.

Біз бұл мақаламызда О. Бөкейдің бір ғана әңгімесінің аударылу сипатына қысқаша тоқталып өттік. Суреткердің басқа туындыларының аударылу деңгейі туралы кеңінен сөз қозғау болашақтың ісі. Көрнекті жазушының барлық шығармаларын өз үнімен, өз бояуымен, өзіне тән көрік-келбетімен жеткізе білу – көркем аударманың алдында тұрған үлкен мәселе.

Әдебиеттер

- 1 Оралхан. – Алматы: Өнер, 2000. – 232 б.
- 2 Бөкей О. Кербұғы. – Алматы: Атамұра, 2003. – 202 б.
- 3 Бокеев О. Поющие барханы. – М., Советский писатель, 1981. – 305 с.

References

- 1 Oralhan. – Almaty: Öner, 2000. – 232 b.
- 2 Bökey O. Kerbüğı. – Almaty: Atamұra, 2003. – 202 b.
- 3 Bokeev O. Poyuschie barhany. – M., Sovetskiy pisatel', 1981. – 305 s.

МӘДЕНИЕТ КУЛЬТУРА

ӘОЖ 792.8

Қ.Д. Айтқалиева

М. Өтемісов атындағы БҚМУ-ның доценты, өнертану кандидаты, Қазақстан, Орал қ.

E-mail: aitkalieva_kd@mail.ru

Д. Әбіровтің ғажайып ертегіге қойылған «Қарт Хоттабыч» балеті

Д. Әбіровтың «Қарт Хоттабыч» балеті балаларға арналған көрнекті ірі балеттердің бірі болды. Қазақстан балет өнерінің дамуына елеулі үлес қосты.

Түйін сөздер: либретто, балет, дивертисмент, репертуар, панорама, балетмейстер.

K.D. Aitkalieva

Д.Әбіровтің ғажайып ертегіге қойылған «Қарт Хоттабыч» балеті (Magic ballet D.Abirova «Old Hottabych» performance)

Article considers the analysis of the choreographer D.Abirov "Old Hottabych" ballet. D.Abirov ballet "Old Hottabych" (1968) based on an L.Lagin story of three scenes. The music was written by A.Zatsepin composer, and the libretto – by D.Abirov. The story tells about the friendship between peoples and the struggle for light life. "Old Hottabych" is presented as a fairy tale, posing a folksy wisdom. Wonderful panorama of the Moscow city and the river views- all of it in the design of the V.Semizorov artist. The types of bazaar, the Wolken travel and Hottabych on a magic carpet left a lasting impression in the hearts of young viewers. This ballet has become a great and a wonderful gift of theatre for capital children. Whereas the main audience of "Old Hottabych" – are children and it would be a big disadvantage if the actors were not able to amuse them. The public believes that this ballet will be exist in the repertory Abai theatre for a long time and in the future even more improved.

Keywords: libretto, ballet, divertissement, repertoire, panorama, choreographer (ballet master).

К.Д. Айтқалиева

Сказочный балет «Старик Хоттабыч» в постановке Д. Абирова

В статье рассматривается анализ балета «Старик Хоттабыч» в постановке балетмейстера Д. Абирова. Балет «Старик Хоттабыч» (1968) в постановке Д. Абирова основан на повести Л. Лагина из трех картин. Музыка произведения написал композитор А. Зацепин, либретто – Д. Абиров. Тематика произведения повествует о дружбе народов и борьбе за светлую жизнь. «Старик Хоттабыч» представлен как волшебная сказка, таящая в себе народную мудрость. Замечательны и панорамы города Москвы, виды реки в оформлении художника В.Семизорова. Виды восточного базара, путешествие Вольки и Хоттабыча на волшебном ковре оставили незабываемое впечатление в сердцах юных зрителей. Этот балет стал большим и прекрасным подарком театра для детей столицы. Поскольку основные зрители «Старик Хоттабыча» это дети, то было бы большим недостатком, если бы артисты не смогли рассмешить их. Публика убеждена, что этот балет долго сохранится в репертуаре театра им.Абая и в будущем еще больше усовершенствуется.

Ключевые слова: либретто, балет, дивертисмент, репертуар, панорама, балетмейстер.

Балет өнері дүниежүзілік көлемде өз алдына отау тігіп, түтін түтеткеніне екі ғасырдай ғана уақыт өткені белгілі. Бұл өнер алғашында Англия, Австрия, Францияда Қайта өркендеу дәуірінде дүниеге келіп, бой көрсеткен. Алғаш Италияда тұрмыс-салтты көрсететін би түрлері іріктеліп, жүйеге түсіп, сахналық заңдылыққа бағындырыла бастады. Францияда балет белгілі сюжеттер, аңыздар негізінде құрылды. XVIIIғ. Англия, Австрияда, кейінірек Францияда балет өнердің жеке бір саласы боп әбден қалыптасты.

Сонан соң Ресейге, Шығыс елдеріне тарап, қанат жая бастаған еді.

Қазақстандағы би өнерін дамытуға орыс халқының классикалық биі мен кеңес балетінің дәстүрлері игі ықпал тигізді. 40-шы жылдан бастап Қазақстанның ұлттық жас хореографиясы балет классикасын қарқынды игере бастады. Еліміздің жетекші театры Абай атындағы Мемлекеттік академиялық опера және балет театры өзінің алдына классикалық балеттің батыс еуропалық мәдениетін игеру мақсатын

қойды. Қазақ балеті әлемдік сахнада танылған спектакльдерді толық меңгерді. Көптеген спектакльдер қойылғанымен өзінің көркемдік сипатының төмендігінен сахнадан шығып қалды. Ал «Аққу көлі», «Жизель», «Бақшасарай фонтаны», «Дон Кихот» және басқалары әрқашан театр репертуарынан берік орын алды. Сөйтіп, қазақ балеті алға қарай елеулі қадам жасады.

Балет дүниесінде осындай тоқырау көріне бастаған тұста балетмейстер Д.Әбіровтің ұтымды жұмыстары бұл өнердің жандана түсуіне септігін тигізді. Жастармен жұмыс істей отырып, ол классикалық балетті игеруге бағыт алған, репертуарды кеңейтуге, жаңартуға талапталды. Сол кезде балет труппасына А.Ваганова атындағы Ленинград хореография училищесі түлектерінің үлкен тобы келіп қосылды. Дарынды балаларды балет труппасына жинау үшін Д.Әбіров хореография училищесіне жиі барды. Ол артистерді Ресейден және КСРО-ның басқа республикаларынан үнемі шақырып отырды. Балетмейстер бола жүріп те кейде ол сахнаға шығып жүрді. Ол өзі қойған «Достық жолымен» балетінде Әлидің партиясын орындады. Оның балетмейсерлік талантының зорлығын, дарынының кеңдігін классикалық үлгідегі балеттерінен байқауға болады. Д.Әбіров кезінде классикалық биді терең меңгерді. Көркемдігімен де, тереңдігімен де, үлгісімен де өте күрделі, әрі қомақты балеттер қойды. Бұл үлкен жаңалық театр репертуарына идеялық өткірлік, көркемдік сипат, эстетикалық мазмұн әкелді. Д.Әбіровтің мұрат-мақсаты театрдың өрісін кеңейту және әлемге әйгілі классикалық балеттермен көрермендерді таныстыру. Оларға шығарманың түпнұсқасын мәнерлі үйлесімдік құралдармен жеткізу. Оның қайтадан жаңғыртып қойылған жұмыстарында бұрынғы нұсқаларына қарағанда, енгізген байлам-шешімдерінде шығарманың көркемдік ерекшелігі мен сипаты толық сақталған. Ол классикалық бидің тәсілдерімен балеттердің көркемдік сипатын жан-жақты қарастырды. Кейіпкерлер бейнелеріне жаңаша келіп, тарихи шындық аясында олардың әлеуметтік келбетін ашуға күш салды. Көркемдік қиялы жүйрік балетмейстер қойылымдардың танымдық мазмұнын кеңейтіп, бишілер әрекетінің нақты құбылысқа құрылуына жол ашты. Сөйтіп, хореограф Д.Әбіровтің арқасында театр сахнасында әлем балеттері пайда болды. Өкінішке орай, сол балеттерінің көпшілігінің сақталмауы зерттеу жұмысымызға едәуір қиыншылық туғызды. Д.Әбіров театрдан кеткен бойда-ақ барлық спектакльдері сахнадан

жоғалды. Себебі, оның орнын жаңа балетмейстер, жаңа қойылымдар мен орындаушылар басты. Сондықтан да, пленкада сақталмаған, театр сыншылары да назар аудармаған өнер иесінің балеттерін ғылыми айналымға түсіру үшін оларды мүмкіндігінше қалпына келтіруге ұмтылды. Солардың бірі үш көріністі балеті «Қарт Хоттабыч» (1968) Л.Лагинның повесть-ертегісі бойынша қойылған. Мұның музыкасын жазған композитор А.Зацепин, либреттосын өзі жазған. Шығарманың тақырыбы халықтар арасындағы достық пен жарқын өмір үшін күресті суреттейді. Қарт Хоттабыч халық даналығының бейнесі ретінде ғажайып ертегі ретінде көрінеді. Либретто желісі «1001 түн» ертегісіндегі теңіз түбінен мыс ыдыс тауып алатын балықшылар оқиғасына сәйкес. Оның ішінде өзін құтқарған жанға шексіз байлық сыйлауға ант берген құдіретті сикыршы жын екі мың жылға жуық теңіз түбінде шаршап-шалдығып жатады.

Талантты суретші В.Семизоровтың Мәскеу қаласының панорамасы, өзеннің бейнелі көрінісі жас көрермендердің қуанышы мен шаттығын шалқытты. Шығыс базарының көрінісі, Волька мен Хоттабычтың кілем ұшақпен сапары, тағы басқа ғажайып көріністер олардың балалық көңілін тасытты. Спектакльді қызу қабылдауы балеттің балаларға ұнағаны деп қараған жөн. Олқы тұстары да кездеседі. Соған қарамай спектакльдің А.Зацепин музыкасында негрлердің, египет қыздарының нәзік-лирикалық биі, вьетнам саудагерлерінің құдіретті де жігерлі билері өте әсерлі шыққан. Автордың тағы бір ерекше жетістігі барабанмен билейтін үнді биі. Нәзік те, жұмсақ Иринка биінің әуені полька тектес орыс биімен қатар жүргендіктен мазмұнына сай келмеген. Балетте ұшқыр ой мен үйлесімді пантомима жанды музыканың қолдауымен өтетін әзіл-оспақ жетіспейді.

Қарт Хоттабычтың көрермендері балалар болғандықтан, оларды күлдіре алмаса бұл негізгі кемшіліктің бірі болмақ. Әдетте хореографиялық іс-қимылға арналғандықтан балет музыкасы либреттоның барлық құрылымын дамытатын симфониялық үрдіске құрылуы керек болды. Бұл тұрғыдан алсақ, «Қарт Хоттабыч» партитурасы кемшіліксіз емес. Онда үш дивертисмент бар. Бұл бір спектакль үшін көп болып есептеледі. Дивертисменттер балеттегі іс-қимылдың дамуына әсерін тигізді. Бұған қоса шығыс базарын суреттейтін билері, су асты көрінісін бейнелейтін акт, үшінші актідегі пионерлер көркемөнерпаздар биі шындап келегенде тағы да сол дивертисменттер болып кетеді.

Симфониялық шыңдаудан өтпеген олардың арасында жасанды иллюстративтік байланыс көп. Кезекті салыстырмалы музыка бөлшектері, қиын жағдайдан шығудың жолы емес. Балеттің дамуына көмектесетін, мысалы операдағы кейбір ойды әнмен жалғайтын тұстар сияқты балетке де қажет, бірақ, ол шын мәнінде жетіспеді. Композитор А.Зацепин мұндай жағдайда мысал ретінде басты кейіпкерлерді суреттеуге П.И.Чайковскийдің «Ұйқыдағы ару», «Щелкунчик», А.Глазуновтың «Жыл мезгілдері» балеттеріндегі симфониялық дамыған суреттерді қолдануына болатын еді. Бұлардағы мінез-құлықты суреттейтін билер өткір-юмормен классикалық лирикаға толы еді. «Қарт Хоттабыч» балетінің музыкасын тыңдай отырып, оның партитурасын қайта қарау керектігіне көз жеткізесіз. Себебі, барлық музыкалық драматургиясы және оркестрді ұтымды пайдаланудың тұтастығы көрінбей қалды», - деп атап көрсетті композитор М.Иванов-Сокольский [1]. Шын мәнінде, дирижер А.Мовш көп еңбек сіңіргенмен оркестрлік орындау сәтті шыға алмаған. Флейта мен шекті топтардың орындауында қателік жиі естілген. Ұрмалы аспаптар нашар ойнаған, трубалар үні үндеспеген, шашыраңқы, скрипкалар тобы толық емес, нәтижесінде ағаш және мыс үрмелі аспаптарының әуен қуатына сәйкес келмеген. Оркестрдің толық қанды толықтырылуы кезек күттірмейтін міндет болды.

Қойылымның хореографиялық шешімдерінде характерлі, топтық және көпшілік билер көп. Балетте жеке орындайтын билер бірен-саран. Тіпті басты кейіпкер жеке бимен дараланбаған. Мысалы, «Қарт Хоттабыч» (сиқырлы құмыра) балетіндегі музыкалық би нөмірлері төмендегідей болды:

I суретте

1. Пионерлердің ойын-би көрінісі.
2. Пионерлердің жәй биі.
3. Пионерлер вальсы.
4. Волька мен Иринканың ойыны.
5. Хоттабычтың пайда болуы.
6. Хоттабычтың биі.
7. Вольканың қасында Хоттабычтың болуы.
8. Ванденделлестің әйелі, екеуінің биі.
9. Таңғажайып көрініспен Иринканың пайда болуы.
10. Хоттабычпен пионерлердің көрінісі.
11. Хоттабычпен пионерлердің билеуі.
12. Кілем-ұшақта ұшу және понарама.

II суретте

1. Базар көрінісі.
 2. Африкалықтардың биі.
 3. Мысыр биі.
 4. Вьетнам биі.
 5. Үнді биі.
 6. Базар көрінісі.
 7. Ванденделлестің келуі және халықпен сахна.
 8. Хоттабыч пен Ванденделлестің тартысы.
 9. Полицайлардың төбелесі.
 10. Халықтың жеңісі.
- II пердеде
1. Теңіз түбінің суреті.
 2. Балықтардың билеуі.
 3. Алтын балық пен толқынның адажиосы.
 4. Теңіз аттарының биі.
 5. Алтын балық вариациясы.
 6. Толқын вариациясы.
 7. Бір топ балықтардың биі.
 8. Барлық балықтардың жалпы кодасы.
 9. Алтын балықтың кодасы.
 10. Барлық балықтардың кодасы.
 11. Толқынның кодасы.
 12. Барлық балықтардың биінің соңы.
 13. Сегізаяқтардың биі.
 14. Сегізаяқтың басшысының вариациясы.
 15. Ванденделлестің құлауы және сегізаяқтың жеңісі.
 16. Хоттабыч пен Вольканың құлауы.
 17. Сиқырлы құмыра сегізаяқтарда.
 18. Волька мен сегізаяқтардың күресі – би.
 19. Хоттабычтың пайда болуына би.
 20. Балықтардың жалпы маз-мәйрам болуы.
 21. Понарама.

III пердеде

1. Хоттабыч пен Вольканың пайда болуын күту.
2. Вольканың биі.
3. Хоттабыч пен оның жындарының биі.
4. Иринканың биі.
5. Пионерлердің орыс биі.
6. Пионерлердің қазақ биі.
7. Пионерлердің литва биі.
8. Пионерлердің өзбек биі.
9. Жалпы қуаныш биі.
10. Апафиоз.

А.Асылмұратовтың орындауындағы Хоттабыч, Н.Таганова орындаған Ванденделлестің өз әйелімен дуэтының күлкілі фрагменттерін айрықша атап кетуге болады. Су асты көрінісін бейнелейтін актіндегі жеке және топтық классикалық билер сәтті қойылған. Оларды үлкен шығармашылық серпінмен В.Васильев және